

...Бир эвес Россия электр станцияларының болгаш күчлүг техниктиг дериг-херекселдерниң сырый четкизи-биле шыптына бээр болза, бистиң коммунист ажил-агий тургузушкунувус келер үениң социалист Европанынга болгаш Азиянынга үлөдөр болу бээр.

М. М. Мухоморов

ЧААГАЙ ТҮҢНЭЛДЕР

Бистиң чурттуу улустары социализм тургузар дугайында улуз Ленинниң өөрденин удурутуга болдуруп алган. Коммунист партияны удурутуга-биле улуз тилселгелерин чедип алган.

Чурттуу индустриализаацияны, кезде ажил-агий коллективизацияны, молчүкчү аялаларны узуу-каанын болгаш Совет Эвилелинге культура революцияны чорутканын түнелелде социализм тилелел болгаш коммунист чорутуу шилчелени чедип чыгарып турар.

Совет эрге-чагырганы чылдарында СССР-ниң ажилчы чонлары үлетпүр талазы-биле Россияны хоудангай чорутуу, күчүлүг үлетпүр тургускан. Оон түнелелде Совет Эвилели ам үлетпүр бугура-гезин көдүрүшкүнуң талазы-биле Европада бирги черин, бугу делегейде ийги черин ээсеп турар.

Улетпүр бугурагезиниң улуз хемчээлини дугайың херечилеп турар каш чижектерден ап көрөүз.

1958 чылда кан экилдиргези 55 миллион тонна, нефть тывыжы—113 миллион тонна болур. Ол дээрге, ам үеде бир айда экилдирер кан болгаш тывар нефть хааның Россияның бүдүн чылда, тодаргайлаарга 1913 чылда бугурагезинден ажык болуп турары ол.

Бо чымын электроэнергия аймадал үндүрер 233 миллиард киловатт-шак болуп турар. Ычанагаш хааның Россияны чылда аймадал үндүрүп турган электроэнергияны бисте ам үнүңде аймадал үндүрер аппарат.

Индустрия хөгжүдүзениң болгаш техниктиг депшиелениң кол чүгүлү болур машина тудуунуң үлетпүрү оңза улуз чедип чыгышы хөгжээ. Чижээ, демир кестирер станоктары 1913 чылда 1,5 муңу кылган болза, 1958 чылда 135 муңу бугурап турар. Ам үеде бистиң үлетпүрүвүс чылда 220 муң тракторларыны, 10 муң ажык экскаваторларыны, 500 муң ажык автомобильдерин кылып үндүрүп турар.

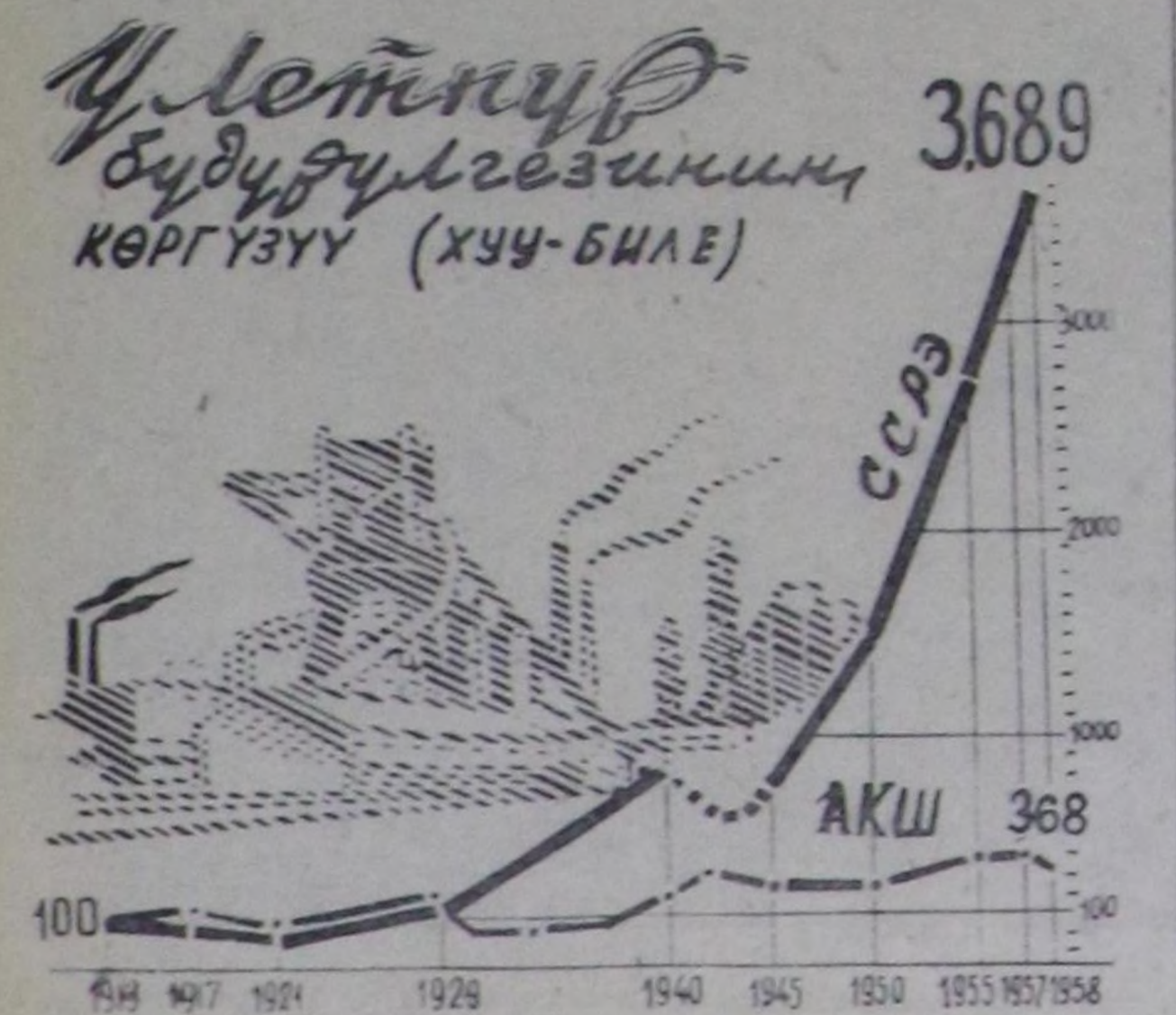
Бугурагезин чепсек херекселин бугурап 1940 чыл-биле безиң деңгээрге 1958 чылда 4 катап көвүдээн чорук аар үлетпүрүн дүрген темп-биле хөгжүп турары херечилеп турар. Оон ачымнда чоңуң херекселе чүдүдери бугурап 1913 чылдазындай 1958 чылда 14 катап көвүдээн.

Ленинниң кооператив планын боттандырган түнелелде көздөгү социализм тилелелди хандырттыган. Ам бистиң чуртта 70 муң ажык колхозтар болгаш 6 муң совхозтар аймадал турар.

Көдээ ажил-агийны шапкин көдүрер дугайында доктаал үндүрген СЭКП ТК-нын сентябрь Пленумунуң (1953 ч.) соонда эртен беш чылдарда улуз чедип чыгышы чедип алдынган. Кыска хуусаада 36 миллион гектар хуу болгаш куруккан черлер шингээлди алдынган. Оон түнелелде тала бугурагези соолуг беш чылда (муңу беш чыл биле деңгээрге) 38 хуу көвүдээн. Ол ишкээ хөөсө бугурап 20 хуу, лен-волокно—76 хуу, чигир свекла—66 хуу, тарымал тоорук—85 хуу, картофель—11 хуу, ногаалар—42 хуу өскөн. Совет Эвилелиниң нийти тарылга шөлү 195 миллион гектар ашкан.

1953 чылда деңгээрге 1958 чылда чуртта мыйыстың бода малды баш санынга 14 миллион, хаалан—14 миллион, хой—29 миллион немешкен. Ол-ла үеде эт бугурап 1,4 катап, сүт 1,5 катап, суурга—1,4 катап, дүк—1,2 катап көвүдээн. Ортамаа-биле бир инектен сүт саалады 1953 чылда

СССР-ниң экономикамың болгаш культуралык хөгжүдүзени түнелелде, ол ишкээ улуз демократияны чурттарында социалист чарытты тургузушкунуң чедип чыгышы бола бодунуң үезин чурттал эрте берген капитализмга хаал бар чыдар чаа нийтиле тургузуун артык күштүн болгаш улуз амдыралчы күчүлүг маргалады чогу-биле бугурап турар.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧҮРТУВУС

Чеди чыл планы—перспективтиг 15 чыл планының чарылбас кезээ

Совет Эвилелиниң улуз ажил-агий хөгжүдүзениң бедик денелелде турар амгы үениң байдалдарында Коммунист партия элээн үр хуусаалыг перспективтиг планы аймадал кылырын сорулгазын бодунуң XX съездинге көдүргөн. Ол планын кол угланышкыннары болгаш сорулгалары Октябрьниң социалист Улуз революцияның дөртен чылынга СССР-ниң Дээди Советиниң тураскааткан сессиянынга тайылбырлатынган.

Эң чоокку 15 чылдарында СССР-ниң улуз ажил-агий хөгжүдүзениң перспективтиг планы оң үениң дүргүзүндө СССР-ниң үлетпүрүнү шитпирлиг адырлары бодунуң продукциязын 2—3 ажык катап көвүдүдери көрүп турар. Оон-биле калы 1957 чылдыгыга деңгээрге демир руданы кызып тывары барык 3,5 катап, нефть тывыжы—4 катап, газты тывары болгаш бугурап—13—15 катап, шойну болгаш кааны бугурап—2,3 катап, электроэнергия—4,3 ка-

тап, цемент бугурап 4 катап немей өзер болгаш оон-даа ынай. Көдээ ажил-агий талазын-га оон бугу адырлары улам ынай күчүлүг көдүрерин көрүп турар, ол көдүрүшкүн продуктуларын элбекши болурун хандыра болгаш совет кижилерин амыдыралыны херекселдерин долдур хандыра. Эң чоокку он беш чылда улуз ажил-агий хөгжүдүзениң перспективтиг планы СССР-ге коммунизмни тургузарының экономиктиг программасы болуп турар.

1959—1965 чылдарында улуз ажил-агий хөгжүдүр талазы-биле СЭКП-ниң XXI съездинге көөр кылдыр киирер контроль чурагайлар ол перспективтиг планын чарылбас кезээ болуп турар. 15 чылдарга көрдүнгөн программаның элээн улуз кезээ 1959—1965 чылдарың үезинде куусеттинген турар.

(СЭКП-ниң XXI съездинге Н. С. Хрущев-түн илеткелениң тезистеринден).

Чеди чыл планының кол сорулгазы

1959—1965 чылдары СССР-ниң улуз ажил-агий хөгжүдүзениң чеди чыл планының кол сорулгазы болза аар үлетпүрүнүң колдады өзеринге үндештирген экономиканың бүтү-ле амыдыралы улам ынай күчүлүг-биле көдүрер, чоңуң амыдырал денелелде үзүткеле чока бедирин хандыра төлөөде чурттуу экономикти күчүгү дымка улуз-биле күштүдүрери болур.

Коммунизмде материал-техниктиг базаны тургузар болгаш өл-не сайыраңгай капиталист чурттары чоннуң кижжи бугурап өнөштүр продукция бугурап талазы-биле төөгүлүг кыска хуусаада чедер болгаш өртөр деп—СССР-ниң кол экономиктиг сорулгалары боттандыра талазы-биле шитпирлиг башы бо планын куусетенини түнелелде кылдыгы болур.

Бо чеди чылда хоорайларда болгаш көдээ чоңуң боттут аргагаларының чаа боттут көдүрүшкүнү, ажилчыларның база албан-хаакчыларның өвөш болгаш ортумак шалыңды кескелерин ажил төлөвирин дымка бедирин хандыра чорукту эң чутууда соруга кылдыр Комму-

нист партия санап турар. Аш-чөм болгаш үлетпүр бараанары бугурап, база херекселер улуз-биле көвүдүдери 1959—1965 чылдарың контроль чурагайларында көрүп турар. Чуртталга тудуун улуз хемчээлди-биле калбартап турар.

Совет Эвилелиниң хөгжүдүзениң келер чеди чыл болза социалист культураны улам ынай көдүрүшкүнү-биле, совет нийтиледин улаан-болал байланын өздүк-биле, коммунизмниң идеялыг тургузуучулары—ажылы чоннарың мекелелени денелелде белишкени-биле тодаргайлаатынган турар.

Ажил-агий болгаш культура тургузушкунуң сорулгалары боттандырганын түнелелде күш-ажылы болгаш улаан ажилчыны аразында боттут ыгалды ажил тилелелерин херекселе, хоорайны болгаш көдээни аразында боттут ыгалды ажил тилелелерин херекселе улуз чедип чыгышы чедип алдынган турар.

(СЭКП-ниң XXI съездинге Н. С. Хрущев-түн илеткелениң тезистеринден).

Совет индустрияның типелелгелиг базамы

Хөмүр даш тывыжы 1965 чылда 596—609 миллион тонна чедип 1958 чылдан 20—23 хуу хуу болур. Оон-биле калы чурттуу чөөн талакы районнарыга (Урал чока) хөмүр даш тывыжы 42—45 хуу өзер.

Чурттуу электр энергияны дугайында Ленинни чыгыларын боттандыра талазы-биле улуз ажил-агий чоруттунар. 1965 чылда электр энергия аймадал үндүрери 500—520 миллиард киловатт-шакка чедер (1958 чылда 233 миллиард киловатт-шак болуп турар). Энергетика хөгжүдүзениң бус күжү-биле аймадал электр станциялар туулу боттандыра. Сталинградтың, Братскниң, Краснояртың, Боткинниң, Бухариниң болгаш өскөдө черлерин гидроэлектр станцияларын туугулар доостур, а ол ишкээ делегейде эң улуз Красноярск ГЭС-тин тудуун калбартап чорудар. Элээн каш атомнуң электр станциялар аймадал киирер.

Улетпүрүнү нийти продукциязы чеди чылдар дүргүзүндө 80 хуу өзер.

СССР-ниң улуз ажил-агий хөгжүдүзениң чеди чыл планының чылдарында бистиң индустриямы улам улуз бугурап базамы кылдыр.

1958 чылда деңгээрге 1965 чылда үлетпүрүнү нийти продукциязын 80 хуу хире өзер. Оон иштинде бүтүрүлгенин чепсек-херекселдерин бугурап 85—88 хуу, херекселе чүдүдери бугурап 62—65 хуу өзер.

Совет Эвилелиниң экономиктиг хөгжүдүзени бугу хемчег-биле дүргүдө соруга-биле бугу улуз ажил-агий улам дүрген көдүреринге ийги болур аар үлетпүрүнү адырларын колдадып өстүрерин контроль чурагайларда айттып турар.

Улуз ажил-агийны улам өдүп турар херекселе кара болгаш өңдү металлдарың бугурагезин дүрген көдүдери неген турар. 1965 чылда шойну 65—70 миллион тоннамы экилдирер, азы 1958 чылда 65—77 хуу өстүрер, кааны—86—91 миллион тоннамы экилдирер, азы 56—65 хуу өстүрер деп чеди чыл планында айттып турар. Өңдүт болгаш ховар металлдар бугурап база дымка өзер.

Белдир чеди чылда химия үлетпүрү дымка дүрген хөгжүрү. Химия үлетпүрүнү продукциязының нийти хемчээли барык-ла үш катап көвүдөр. Синтетиктиг материалдар бугурагезин дымка өзер: химиятык волокно бугурап 3,8—4 катап, оон иштинде эң үнелиг синтетиктиг волокно—12—14 катап, пластмасс болгаш синтетиктиг смөлдө 6,7 катап өзер. Чеди чыл планының чылдарында химия үлетпүрүнү 140 ажык улуз бугурагезини туугунар болгаш 130 ажык бугурагезин эде чарыттып турар. Химия үлетпүрү улузун херекселе бараанарының бугурагезинге чиг-этия чутула базамы болу болур.

Чурттуу озалга заласымынга нефтинин болгаш газтын өздөөрү үзү дымка өзер. Олар чүгү бугурагезинге нефтинин болгаш газтын өздөөрү үзү ам үеде 31 хуу болуп турарында 1965 чылда 51 хуу болур.

Нефть тывыжы 1965 чылда 230—240 миллион тонна чедип, азы 1958 чылдан 2 катаптан ажык көвүдөр. Газ үлетпүрүнге газ тывыжы болгаш бугурап беш катап өстүрер.

Маш, сазын, маш кылдыгар бугурагезин улуз-биле өстүрерин контроль чурагайларда көрүп турар. Улетпүрүнү бо адырларың продукциязының өздүкени мынчаар өзер:

Маш белеткелениң нийти хемчээли 1958 чылда 322 миллион кубометр болуп турарында 1965 чылда 372—378 миллион кубометр болур.

Диген маш материалдары бугурагезиниң нийти хемчээли 1958 чылда 68,6 миллион кубометр болуп турарында 1965 чылда 92—95 миллион кубометр болур. Мынчаар Соңу чүктүп болгаш Сибириниң хой мыйыгы районнарыга маш диллагаенин хемчээли 1,8 катап көвүдөр. Башкы иштинде мыйтан кылган дериг-херекселдерин бугурап 1958 чылдан 1965 чылда 2,4 катап көвүдөр.

Саазын бугурап 1958 чылда деңгээрге, 1965 чылда 1,6 катап, картон—4 катаптан хой болур.

Бугурап чорудулгалары комплекстиг механизастаар болгаш автоматчылар чорук улуз ажил-агийны техниктиг депшиелени улам ынай хандырамын шитпирлиг чүгү болуп болгаш аңа үндештир, күш-ажылы бугурагезин үзү улам бедир, бугу-чө чигилер болгаш продукцияны шынары бедир.

Бугурап чорудулгалары автоматчылар талазы-биле ажил үлетпүрүнү бугу адырларыңа, транспортка болгаш харылзаа черлеринге чоруттар.

1958 чылда деңгээрге 1965 чылда бугурагезин чепсек херекселин бугурап өзер.

Оон түнелелде 1959—1965 чылдарыда күш-ажылы бугурагезин чүгү үлетпүрге 45—50 хуу өзер. Нийти продукция бугурап хемчээли өзеринге болгаш күш-ажылы бугурагезинү бедиринге үндештир, чеди чылдары үлетпүр продукциямың бот-үези деңгеле үзелер-биле азыра 11,5 хуу хире чигилер.

Социалист үлетпүрү 1959—1965 чылдары улам ынай хөгжүдүзениң кайтамчытыг улуз программаның чедип чыгышы күтүлгенин кол чүгү болза ажилчыны адыны, эртем-техниктиг интеллекцияны, бугу совет улузун маандырып күш-ажылы болгаш чогадыкчы инициативаны болур.

СОВЕТ ХУУНУҢ ҮНЭЗИ

Улетпүрүнү нийти продукциязының өздүкенин чангыс хуузуун деннежир түнү:

- 1952 чылда—5 миллиард рубль
- 1959 чылда—11 миллиард чыгы рубль
- 1965 чылда—19 миллиард чыгы рубль.

Совет кижилерниң херекселинге

Аар үлетпүрүнү хөгжүдүзениң бедик денелелде болгаш көдээ ажил-агийны шапын көдүрүшкүнү күнүңе үндештир, чиг болгаш аш-чөм үлетпүрү үзүткеле чока өвөр болгаш улузун херекселе бараанары бугурап көвүдөр.

Совет кижилерин үзүткеле чока өвүр турар материалдыг болгаш культура херекселдерин долдур хандыра сорулгалары шитпирлиг орту-биле дымка бугурагезин бугурап калбартап ам бистиң чуртувуста тургустунап.

Чик үлетпүрүнү нийти продукциязы чеди чылдарың дүргүзүндө 1,5 катап хире өзерин контроль чурагайларда айттып турар.

Пөстери, төргү аймаан, иштиги, даштыгы хентерин, утары болгаш идиктерин бугурап үндүрерин 1958 чылдан 1965 чылда 133—139 хууга чедире түс-түс планнатынган турар. Малакы . хөөсө-сазын кылмап пөстери 7 миллион 700 миллион, харың-даа 8 миллиард метрин 1965 чылда кылмып үндүрери көрдүнгөн. Ол дээрге бистиң чурттуу кижжи бугурагезин барыла 40 метр оонажып турары ол (төргү болгаш өвөр пөстери безин санавак).

Оон-биле калы пөстери, хентерин болгаш идиктерин ассортиментин болгаш шыварын улам ынай экилдериң планна айттып турар. Пөстер, хентер болгаш идиктер бугурагезиниң ийги-биле, чоңуң кижжи бугурагезин өнөштүрүшкүнү-даа талазы-биле СССР чеди чыл планының төвчүзүндө АКШ-тың денелелде чоокшулаар.

1959—1965 чылдары чик үлетпүрүнү 156 хире чаа бугурагезиниң тулар болгаш 1959 чылдан мурунда өгөлөн 114 бугурагезиниң тудуун доостар.

Аш-чөм үлетпүрүнү продукциязын чутула хейирлерин бугурагезин 1958 чылда турганыга болгаш 1965 чылда 160 хуулан 225 хууга чедир өстүрерин контроль чурагайларда айттып турар. Чижээ, эт аймаан 217 хуу, сүт продуктуларын 225 хуу, хөөг чигирин 180—194 хуу, мал саржаан 160 хуу кылдыр бугурап планнатынган турар.

Аш-чөмнү чамык чутула продуктуларын чоннуң кижжи бугурагезин өнөштүрүшкүнү денелелде талазы-биле СССР өң сайыраңгай капиталист чурттарың чедер болгаш ажар.

Чеди чылдарың дүргүзүндө эт болбазырадыр 250 чыгын бугура-

гелерин, сүт болбазырадыр 1.000 ажык бугурагезин, 200 ажык консерва заводтарың азыгалга киирер. Чигир заводтары хонукта 2,2 миллион центер чигирин кылып үндүрер күчүлүг болур.

Көдээ ажил-агийның чиг өлжин алаан көзөп күрүн бугурагезинден дашлаар болбазырадыр турары барыла, колхозтарын, совхозтарын болгаш херекселе кооперацияны күткел-биле хлеб быжыра, колбаса кылдыр, эт болбазырадыр, саржа, быштак кылдыр, ногаалар болгаш кат-чиге консервалар база аш-чөм продуктулары кылдыр бугурагезиниң тудуун калбартап аржежок чутула деп контроль чурагайларда айттып турар.

Колхозтарын оругалары болгаш алары бараанары продукция бугурап көвүдүрүшкүнү-биле колхозтарын каш колхозтарын херекселерин каттыштырып турар, көдээ ажил-агий продукттарын болбазырадыр колхозтар аразының бугурагезини тургузу болурун теистерле күткел турар. Ол чорук амгы үениң техниканы болгаш бугурагезиниң социализм ажилы шылдар улуз бугурагезини тургузу болур артыгы болур.

Башкы амдыралыңа херекселе чүдүдери, а ол ишкээ херекселерин бажыңа күш-ажылы ийги-биле машиналарын, херекселерин кылмып үндүрерин ийи катап көвүдөр. Башкы иштинде херекселдерин, даараны машиналарын, колхоздарын, хеп чурт машиналарын сава чурт машиналарын, радио-приемниктерин, шактарын, чады тергелерин, мотоциклдерин, фотоаппараттарын болгаш өске-даа ол чижектиг херекселе чүдүдери бугурап дымка көвүдөр.

Синтетиктиг материалдары бугурап үлетпүрүнү хөгжүдүзениң үндештир, амдыралдыг болгаш ажил-агийны кылдыгарын ол материалдардан массалы-биле бугурап организааттыган турар.

Улузун херекселе бараанарының бугурагезин улам ынай көвүдүрүшкүнү болгаш чоңуң амыдырал хандырагезин экилдериңге чурт үлетпүрүнү болгаш кооператив үлетпүрүнү бугурагезиниң улуз ужу-уламы болуп турар. Ол бугурагезин чөр-черин чиг эдип калба-биле ажагылап, бугурагезини техниканы болгаш технологияны сайыраңгайлап, азы үндештир, кылмып үндүрер бараанарың ассортиментин болгаш шыварын дымка экилдир улузун деп тезистер айттып турар.

1958 чылда деңгээрге 1965 чылда херекселдин чүдүдери бугурап өзер.

КОММУНИЗМЧЕ БҮЗҮРЕЛДИГ ЧОРУП ОРАР

Чоннуң материал культурулуг деңгелиниң өзүлдеси

Ам келир чеди чыл бүдүрүкчү күштерин сайгара тургузарыга кол базымнар хамыктык мурунда чуртун чөөн талакы районнарының экономиказын дүргө хөгжүдөр угланымшыкы-биле планнаттыган.

Капитал салымшыкынарының нити хемчээлиниң 40 ажыг хуузу Уралды, Сибирини, Бракы Чөөн чүктү, Казахстаны болгаш Ортааки Азияны кириштиришкен, чөөн талакы районнарының хөгжүдөлгөсүнө угланым туурар.

Продукцияның эң чугула хевирлериниң, бүгү-эвилел бүдүрүлгөсүнө чөөн талакы районнарының деңгээлү хемчээли 1965 чылда өзөр болгаш мындыг хууларын ээлеп турар: шой бүдүрүрүн—барык 43 хуузу, хананын—47 хуузу, прокаттын—48 хуузу, хөмүр даштын—барык 50 хуузу, нефтиниң—30 хуузу, дилген ийш материалларын—45 ажыг хуузу ээлээр.

Чурттуң үшкү металлургия базазының күчүлдөлгөсүн ажылгалга кириер.

Совет нитиелдиг хөгжүдөлгөсүнүн хойлузу болгаш социалисттик бүдүрүлгөнүн хөгжүдөлгөсүнө болгаш күш-ажылдың бүдүрүлгөсүнүн деңгелине үндешкен улустуң чаагай байдалын үзүткөй чокка өстүрер болур. СССР-ниң чонунуң чаагай байдалын болгаш культурулуг деңгелин улуу-биле көдүрүрүнүн толаргай хөгжөлгөн улус ажыл-атыйын хөгжүдөрүнүн контроль чуратайларында айтып турар.

Чоннуң амдырал деңгелин үргүчү бөдүрүлгөсүн болгаш социалисттик бүдүрүлгөнүн калбартырып ажылга турар СССР-ниң национал орулгазы 1958 чылдыннан 1965 чылда 62—65 хуу өсөр. Национал орулгазының өзүлдешкенге үндешкен, улустуң херегелди улам бедир. Херегелдиниң фондусу чеди чылдарда 60—63 хуу көвүдөр.

Ажылчынарының болгаш албан-халкычынарының боттуг ажыг төлөвү бир ажылдан турар кижиге барымдалап санаарга ортумаа-биле 40 хуу өсөр. Колхозчуларның боттуг орулгалары 40 хуудан өзөш өзөс угадыр.

Ажылчы чоннарының материалдык чаагай байдалын бедир талазы-жыңнары тууралык күрөс хөй хөргөни планнап турар. Пенсия хандырылганын улам бедирини базз көрүп турар.

СЭКП-ниң XX съездининиң нити-шираларын ёзуулар ажылчынары болгаш албан-халкычынары чеди шактыг ажыг хүнүчө хөмүр даш, да-руда үлетпүрүнүн чөр иштинге ажылдап турар ажылчынары алды шактыг ажыг хүнүчө шилчидерия 1962 чылда доозар, а ол ышкаш 1962 чылда ажылчынарының болгаш албан-халкычынарының чеди шактыг ажыг хүнүчө 40 шактыг ажыг неделиче шилчигезин шуут боттандырар. 1964 чылдан 35—30 шактыг ажыг неделиче чөөртү шилчигезин өгөдөөр. Ажыг неделин беш ажылдар хүнүчү, ийи дыштаныр хүнүчү болдуруп деп турар. Оң түнөшүндө делегейге аякка ажыг хүнү, өң кыска ажыг неделел СССР-ге боттаныр алаар.

Ам үеде чурттага байжынарының туудун улам ийиш хөгжүдөрүк бүгү улустуң ужуру-дузалыг деп партия биле чалак санап турар. Хоорайларга болгаш ажылчы суурларга чеди чылдарда 15 миллион квартираларын тудар. Ол дөзөгө

8,8 катан көвүдөрү чеди чыл планында көрдүгүп турар.

Чоннуң калымы камталарын улам ийиш ажылчынары чеди ийиш хөгжүдөрүп турар. Бо сорулгага күрөсүнүн талазынан хөй хөргөни кирип турарымын түнөшкө кире хөргөни чылда деңгээрге бо чеди чылда өгөдөөр өрүндүр саны 2 катан, уруглар сандарына орунуар 2,5 катан көвүдөр.

Коммунизмче шилчигезге күчүлү материал-техниктик базадан анык социалисттик нитиелдиг бүгү таламдарының медреселин бели деңгелин өргөжөк чугула деп Н. С. Хрущевтин илеткелиниң тезистеринде айтып турар.

Улус өөредилгенин, өртемни болгаш салымдарының хөгжүдөлгөсүнүн талазы-биле улуг хөгжөлгө келир чеди чылда чөрүттүрүр.

Хоорайларга болгаш көдөгө нити ортумак өөредилгени улуу-биле хөгжүдүр, көзгө болгаш элчилик өөренир дөди, ортумак тускай өөредилгени калбартыр. Эге, чеди чыл, ортумак шкөөлөр өөргөнгилериниң саны 1958 чылда 30 миллион кижи турганыдан 1965 чылда 38—40 миллион кижи чедер. Ажылчы болгаш көдөгө аныктар шкөөлөрүндө, профессионал-техниктик шкөөлөрүндө, ош ышкаш улуг улус шкөөлөрүндө өөренирлериниң саны дык көвүдөр.

Бүгү нитинин ийиш 7 чыл өөредилгенин 8 чыл өөредилгегиче шилчигезин чөрүдөр. 10 чыл шкөөлөрүн ийиш-бүгү хевирин күш-ажылчы шкөөлөр кылдыр өдө организаастарын боттандырар. Ош ийиш бүдүрүлгөсү ажылдап тургаш, ортумак өртемни чеди алыр хоорай, көдөгө шкөөлөрүндө четкени дык калбарар.

Улус ажыл-агыйын болгаш культураны хөгжүдөрүнүн сорулгаларына дүүштүр дөди болгаш ортумак тускай өртемнилерин белектээр ийиш улам ийиш калбарыр болгаш экиждер. Мурунку чеди чылдындан келир чеди чылда тускай өртемнилерин 1,4 катан хөйү дөди өөредилге чөдөрү белектен үлдүр.

Амгы келир чылдарда өртен албан-чөдөрлериниң четкени, ыланган чуртун чөөн талакы районнарында дык калбарар, өртем калбарыны белектээр дык көвүдөр.

Чеди чыл планының дүргүзүндө кино, паразла, радио, телевидение калык-биле хөгжүтүр. Чаме, турму киноларын нити саны 1965 чылда 110—115 муң чедер. Ол чорук көдөгө чөдөгө совхоз, колхоз бүртүп турму кинолар-биле хандырар арганы бөр. Ол ышкаш 1965 чылда номинарын тиражын 1 миллиард 600 миллион кезек чедирер болгаш журналдарыны—2 ажыг катан, со-луннарын чылда тиражы—1,5 катан ажыг көвүдөр.

Чөдөгө чогаалды, кинонун, театр-нын, музыканың болгаш чурмуал уран чүдүгүн амалдарының сорулгаларын Н. С. Хрущевтин илеткелиниң тезистеринде айтып турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилинче

Чеди чылдың төнчүзүндө бир чылда тараа бүдүрүлгөсү.

Чеди чыл планы колхозчу көдөөн мурунуга кайгамчыктыг перспективаларын ажылдып турар. Продуктулар-биле чонну элбекшилин хандырамы болгаш көдөгө ажыл-агый продуктулары-биле күрөсүнүн херегелдин хандырамы чеди чыл планында кол сорулга болуп турар.

Контроль чуратайларда чөр ажыл-агый продукцияны, бирги ээчкерде тараа бүдүрүрүн көвүдөдир көрдүгүп турар. Тараа бүдүрүлгөсүн бүгү көдөгө ажыл-агыйның кол чүдүтү болур. Чеди чылдың төнчүзүндө бир чылда 10—11 миллиард пуд тарааны бүдүрүрүн планда көрдүгөн. Ол бастык чуртун кижи бүрүзүне чылда 50—55 пуд тараа онаажыр. А бир кижиниң чылда чыр тарааны өң-не хөйү-биле 25 пуд деп алыр болза, кижи бүрүзүне 30 пуд тараа артымышыг болур. Ычанган ол дөзөгө тараа талазы-биле дык улуг элбекшил тургустунары ол-дур.

1957 чылда деңгээрге 1965 чылда чиг-төвөк бүдүрүрүн 35—45 хуу, чигир сөөккө—1,8—2 катан, лен-волокно—32 хуу көвүдөр. Картофель бүдүрүрүн 1957 чылда 88 миллион пуд турганыдан 1965 чылда 147 миллион пуд хире көвүдөр. Ногаалары чоннуң херегелдин догузу-биле хандырар хемчээлге бүдүрер. Кат-чикис айлаан бүдүрүрүн чеди чылда ийи катантан ажыг көвүдөдир.

Мал ажылынын талазы-биле чеди чылдың кол сорулгазы болза, эст, сүт, чурта болгаш дүк бүдүрүрүн көвүдөдир болур. Ол продуктуларын бүдүрүрүн 1958 чылдыннан 1965 чылда 1,6—20 катан чедир көвүдөр. Ычанган кижи бүрүзүне чылда эст 80 килограмм, сүт—500 килограмм озажып турар. Колхозтарга бир инектен саап алыр сүтү 2600 килограммдан өзөш өзөс көвүдөдир.

Көдөгө ажыл-агыйның нити продукциязының хемчээли 1958 чылда

деңгээрге 1965 чылда 1,7 катан хире көвүдөр.

1952—1958 чылдарда ортумак өздөгө деңгээрге 1959—1965 чылдарда мадык баш салымнын чылда өзүлдеси: мыйыстыг бода мал 3,2 катан, оң иштинде инектер—2,2 катан, хойлар—барык ийи катан өсөр. Тодаргайларга 10 баш мыйыстыг бода малга-ла 22 баш немешир алаар.

Көдөгө ажыл-агыйга бүдүрүлгөн кол чүдүтү болур чөдөрүн ажыл-агыйны дык экиждерин чеди чыл планында көрүп турар. 1965 чылда көдөгө ажыл-агыйның ажылалыг 100 гектар чөдөрүн хамарыштыр көдөгө ажыл-агыйның чугула продуктуларын бүдүрер талазы-биле АЭШ-тиң амгы үеде деңгелин Совет Эвилели алаар. Чаме, 1957 чылда АЭШ 100 гектар чөдөгө хамарыштыр 280 центнер тараа алган болза, бистин чуртуву 1965 чылда 329—360 центнер тарааны алыр алаар. Ол ышкаш 100 гектарга хамарыштыр эйти, чигира, сүтү, дүктү, картофельди бүдүрер талазы-биле АЭШ-ты база дык ажарын контроль чуратайларда айтып турар.

Коммунисттик партия болгаш Совет чалак көдөгө ажыл-агый бүдүрүлгөсүн механизастарын болгаш элек-триждерин бүгү хөгжөк-биле калбарыр, колхозтарын болгаш совхозтарын чаа техника-биле улам-на чөдөгө улганымшыкынын чайгылды чокка чөрүдүп турар. Чеди чылдарның дүргүзүндө көдөгө ажыл-агый 400 муң тараа комбайнарын, бир миллион ажыг тракторларын болгаш өскө-ла машиналарын хөй саным-биле алыр.

Ычанган бистин чуртун колхоз болгаш совхоз бүрүзү ам ажылгап турар тракторларынын, комбайнарынын кырынга немештир ортумаа-биле 13 тракторларын болгаш 5—6 чылда комбайнарын алыр.

Чеди чылды дүргүзүндө чуртун бүгү колхозтарын электривдерин доозар, а совхозтарын болгаш СТС-

терин электривдери оң эрте доостур. Көдөгө ажыл-агыйга электривдери херегелдери чеди чылдар дүргүзүндө 4 катан хире өсөр.

Көдөгө ажыл-агыйга күрөсүнүн капитал салымшыкыны дык өсөр. Ол салымшыкыны 150 миллиард рубль болур. Көдөгө ажыл-агыйга күрөсүнүн болгаш колхозтарын салымшыкыны нити-биле 500 миллиард чыгыр рубль болур, азы чеди чылдарда барык ийи катан көвүдөр.

Чаа нитиелдиг тургузуунун тилкелеринге өң кол, өң чугула чүдү болза күш-ажылдың бүдүрүлгөсүн болур деп Ленин өөрткөн. Ычанган чеди чыл планында бо айтырыгы чугула кичөөнгейи салым турар. Чеди чылдарда күш-ажылдың бүдүрүлгөсүн колхозтарга 2 катан хире, а совхозтарга 55—60 хуу бедир. Оң ачымында продукцияны чангыс чиксөөн бүдүрүрүн күш-ажылды болгаш хөргөнгилерин чарыдалы кыларым. Алаа үндешкен, көдөгө ажыл-агый продукциязының үнесин чайгыш чокка чигидери болгаш улус масаларының чаагай амалырамын улам ийиш өвкөдөр хандыртынар.

Сөөлү беш чылдарда көдөгө ажыл-агыйга улуг өскөриштирир-болза чеди чыл планында салымнын сорулгаларын чеди чылдын күрөсүндө бүгү таарымчалыг байдаларын тургускан. Көдөгө ажыл-агый ишчилеринин социалисттик чарыкы болгаш мурунчы колхозтарын база совхозтарын дүргүзүлдө болза көдөгө ажыл-агыйн хөгжүдөрүнүн бо улуг сорулгаларын чеди чылдың күрөсүндө боттуг аргалары бар деп чүвени көрдүгүп турар.

МАЛ АЖЫЛЫНЫН ПРОДУКТУЛАРЫ

1952—1958 чылдарын дүргүзүндө бир чылда ортумак өзүлдөдөн 1959—1965 чылдарын дүргүзүндө бир чылда ортумак өзүлдө минчаан көвүдөр.

Эст—500 муң тоннадан 1,1 млн тонна.

Сүт—3,1 млн тоннадан 5,9—6,6 млн тонна.

Дүк—18 муң тоннадан 33 муң тонна.

МАЛДЫН БАШ САНЫ

Мурунку чеди чылдарын чыл бүрүдө ортумак өзүлдөдөн келир чеди чылдарын чыл бүрүдө ортумак өзүлдөдөн:

Мыйыстыг бода мал—3,2 катан.

Оң иштинде инектер—2,2 катан.

Хойлар—барык-ла 2 катан.

Улуг капитал салымшыкыны

Амгы чеди чыл болза чуртун бүгү районнарына, ыланган чөөн талакы районнарга тудуг ажылын көстүп көрбөөн-биле калбартырынып үези болур.

Эрткен чеди чылга деңгээрге 1959—1965 чылдарда күрөсүнүн капитал салымшыкыны 1,8 катан өсөр, ол дөзөгө Совет эрге-чатыр-нын бүгү чылдарында улус ажыл-агыйга капитал салымшыкыны хемчээлине деңгээлди турары ол.

Улус ажыл-агыйның нити капитал салымшыкыны 1959—1965 чылдарда 1.940—1.970 миллиард азы ийи триллион чыгыр рубль болур. Оң иштинде бүдүрүлгөсү тудугларынга 1.488—1.513 миллиард рубль, чурттага байжынарынын туудунга 375—380 миллиард рубль, чырдымышкыны, культура, калык камгалал чөдөрлеринин тудугларынга 77 миллиард рубль төлөвлеттинип турар.

Бо хөргөнгилер-биле хөй муң бүдүрүлгө чөдөрүн, чурттага байжынары, шкөөлөр, өмкөлгөдөр, уруглар яслилери, садыр болгаш культураның өскө-ла албан чөдөрүн түттүрүр.

Ажыл төлөвүнүн турмулуг таарымштырар, өзөш болгаш ортумак шактыг ажылчынарынын, албан-халкычынарынын ажыл төлөвүнүн бедир талазы-биле улуг хөгжөлгөн боттандырар. Эвөөн шактыг ажылчынарының болгаш албан-халкычынарының айда ажыл төлөвүнүн чеди чылдар дүргүзүндө 270—350 рубльден 500—600 рубль чедир бедир.

Уруглар яслилерин, салтарын, шкөөл-интернаттарын калбартырына, а ол ышкаш кырганнар ба-

биле чугула хөгжөлгө чеди чылдар дүргүзүндө чөрүттүрүр.

Ажыл төлөвүнүн турмулуг таарымштырар, өзөш болгаш ортумак шактыг ажылчынарынын, албан-халкычынарынын ажыл төлөвүнүн бедир талазы-биле улуг хөгжөлгөн боттандырар. Эвөөн шактыг ажылчынарының болгаш албан-халкычынарының айда ажыл төлөвүнүн чеди чылдар дүргүзүндө 270—350 рубльден 500—600 рубль чедир бедир.

Уруглар яслилерин, салтарын, шкөөл-интернаттарын калбартырына, а ол ышкаш кырганнар ба-

Улус ажыл-агыйның капитал салымшыкыны.

Капитал тудугуна хемчээлинин өзүп турары-биле калбартыр материалдарын, хөргөнгилерин камгалалыг чарыкдары улуг ужуру-дузалыг болуп турарын чеди чыл планында чүгүлөтүп айтып турар. Тудугуна амгы үедеги хемчээлине тудуг-монтаж ажылдарының смет өртөөн бир хуу куудалдырга бир миллиард ажыг рубль камгалалы бөр.

Ычанган чеди чылдарын дүргүзүндө тудуг-монтаж ажылдарынын үнесин 6 хуудан өзөш өзөс куудалган турар ужурут. Чурттага байжынарынын туудунга көрбөлчүн метр чурттага шөгүнүн үнесин 14 хуудан өзөш өзөс чигидери контроль чуратайларда көрдүгүп турар.

1959—1965 чылдарда тудугта күш-ажылдың бүдүрүлгөсүнүн 60—65 хуу бедирин көрдүгөн. Ол чорук айттыгына планын дүргөн болгаш чеди чылдың күрөсүн арганы бөр.

Чурттага болгаш коммунал туудунга капитал салымшыкыны.

биле чугула хөгжөлгө чеди чылдар дүргүзүндө чөрүттүрүр.

Ажыл төлөвүнүн турмулуг таарымштырар, өзөш болгаш ортумак шактыг ажылчынарынын, албан-халкычынарынын ажыл төлөвүнүн бедир талазы-биле улуг хөгжөлгөн боттандырар. Эвөөн шактыг ажылчынарының болгаш албан-халкычынарының айда ажыл төлөвүнүн чеди чылдар дүргүзүндө 270—350 рубльден 500—600 рубль чедир бедир.

Уруглар яслилерин, салтарын, шкөөл-интернаттарын калбартырына, а ол ышкаш кырганнар ба-

мурунку чеди чылда туткан байжынары 2,3 катан хөй болуп турары ол болур. Ол ышкаш көдөгө чөдөгө 7 миллион чурттага байжынары туттунар.

1959—1965 чылдарда чонун амалырал болгаш садыг хандырамын дык экиждерин контроль чуратайларда айтып турар. Нити чөдөгө хөргөнгилеринин продукция бүдүрүрүн 2 катантан ажаат көвүдөдир. Үрүмкөт садыг баргаш саарыгазы чеди чылдарда 57—62 хуу көвүдөр. Чонга садыг үлетпүр болгаш азы-чөк барааныр 1,6—

ТАЙБЫҢНЫ

Империалисттик чөдөгө-биле, чөдөгө-биле империалисттерин эңдере чөдөгө-биле, өң-не көрүгүнчү өлүгүчү дайынның кыжанымын хандырамы-биле хораналтыгын делегейин амгы байдалына Совет Эвилелин чүдөгө ажыл-агыйн хөгжүдөрүнүн чеди чыл планын тайбынын камгаларынын алаагы быжыглаарынын күчүлүг чөдөгө болуп турар.

Тайбың—коммунисттик тургузушкунуң чаа үе-чадамында көдөрүп үндүргөн улуг-чаагай сорулгаларын додур болгаш ажыг күрөсүндөгө эргежөк чугула негелде. Чеди чыл планы—дегынч эжелөөшкө, делегейин дүшүрүлгө чөрүгүна, эжелөөч агрессия дайында со-нуурадыг нитиелдиг күштери Совет Эвилелинде болгаш делегейин бүгү социалисттик системинде чөгүнү болгаш туруп шыдавалынын чаа хөргөчөлгө.

Социализм чурттарынын чөрүдүп турары тайбынның болгаш тайбын коза-хөлбөө турарынын политиказы,—таарыга болган түр үениң болуушкуну өзөс, ханы социалисттик нитиелдиге алымыдан тураа чөгүрү политика-дыр. Агрессияның болгаш дайынның политиказы империализмден чарылбаам ышкаш, тайбынның политиказы социализмден чарылбас.

Чеди чыл планы—экономиктиг тайбын туруша чаржыр деп капиталисттик делегейге Совет Эвилелин додургай саналдыр, чүгө дөзөгө Совет Эвилели—барымы талакы күрөсүндөгө империалисттик бөдүрүлгөн чөрүдүп турары чөдөгө империализмдер.

БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ ПЛАНЫ

Грөөр дөдөр болдарынын болуу-малынын үнесин ол.

Чеди чыл планы болза буржуаз идеологияга, бүгү делегей реформизмге болгаш реализмизмге өлүмүг согушкуну болуп турар.

(СЭКП-ниң XXI съездинде Н. С. Хрущевтин илеткелинин тезистеринден).

Хөнгөртөн халдаашкынны болдурбас хөмчөглеринч дугайнда айтырыгның талазы-биле Совет чазактын декларациязы

Хөнгөртөн халдаашкынны болдурбас хөмчөглеринч дугайнда айтырыгның талазы-биле СССР-нин төлөөлөгчтеринин ноябрь 28-те Женевага эксперттерини чөвүлел хураалыга чакырган. Совет чазактын декларациясында хөнгөртөн халдаашкынның айтырымны бичелерди талазы-биле чамдык боттуг бажынарнын дугайнда дугуржушкуну чедип алырынның арзым бар деп айтып турар. Ол хөмчөглеринч үндөниин болза чер кырынын контроль албанынын тургузарга болган чогуу районнарга агаардан чурта тунттарынын чорудары болган турар деп ийик. Европа күрүселерини девиацияларинде даштыкы чепсектиг күштерини санымын үштүк биринден эвеш эвешин кызыгарынага база Германиянын Федеративтиг Республиказынын болган Германия Демократтыг Республиказынын девиацияларинде массалыг ууушканынын чепсектиг амгы үелери хөнгөртөн сайгара тургусунага хамаарыштыр баз дугуржушкуну чедип алырын Совет чазак саналдап турар.

Ол айтырымларынч талазы-биле дугуржушкуну чедип алыр арга чепсектегишкисинерни дугуртуп айтырыгның талазы-биле чугулаажышкынарнын чөл чылардагы дугуржулашкынны көргүсөниин баугарып алырга, ядролуг чепсектиг хөнгөртөн болган анаа чепсектегишкисинерни боттуг кызыгарынага угуштуруу баарына барын талазы күрүселер белек эвес амгы байдалдарга белин бар деп декларацияда демделген турар.

Демир орук белидеринге, улуг порттарга болган автомобиль оруктарына чер кырынын контроль албанынын тургузарын Совет чазак саналдап турар. Оларын (хамаарышкан чурттарынч аразынага дугуржушкуну баугар) Великобританиянын, Франциянын, Голландиянын, Бельгиянын, Люксембургун, Италиянын, ГФР-нин, ГДР-нин, Чехословакиянын, Польшанын, Венгриянын, Румыниянын, Болгариянын, Албаниянын, Грециянын, Турциянын, Ираннын бугу девиацияларинде чөптөрөшкөн черлерге, СССР-нин барынч талазы-кызыгар райондарына болган АБШ-тын чөптө талазы эринге тургусуна турар ужурулуг. Варшава керезинини организациясында карли турар чурттарынч девиацияларинде 28 контроль албанынын (СССР-ге—6-ни), НАТО-нуң болган Багдад керезинини киржикчилери чурттарынч девиацияларинге—54 контроль албанынын (АБШ-га—6-ни) тургусуна турарынага Совет Эвилел чөптөрөшкөн турар.

Контроль албанынын тургузар дугайында санал бир төз Варшава керезинини бугу киржикчилерини девиацияларинде хамаарыш турар болганда, ол албанынын таарыштыр тургузарынч сооалына бети дөргө-ле, НАТО-нуң Европада турар кесиктигтерини хөй нуруузу кирген турар ужурулуг.

Агаардан чурта тунттарынынч сооалын НАТО-нуң болган Варшава керезинини чурттарынч кол-кол чепсектиг күштерини кызыгарындагы чөптө чөптө тургусуна чөптө чөптө болган барынч чөптө 800 километр хандыр чөптө, а ошкышак Грецияга, Турцияга болган Иранга тургузарын декларацияда саналдап турар.

Ол зонага Японияны кирери база эржекте чугула, чөптө дөргө-ле турар даштыкы шериг баазаларын хөнгөртөн халдаашкынны ботландырынага ажылгаан турар болтур.

Европа күрүселерини девиацияларинде турар даштыкы чепсектиг күштерини саным эвешелерини ол

районда байдалды чогуучуларынча баштайгы бажы болуп, Европаның айыл чок чоруну быжыглаар ийик деп декларацияда чугулап турар.

Ядролуг чепсектиг күрүселер Германиянын ийи кесектеринге ову тургусуна деп хулаагени алмыр база Европаның бугу улустарынч үндөни эрге-ажыктарына таарышкан болуп ийик, чөптө дөргө-ле ол черлерге чогуу эвес мектеп-дежиники белин тайбынчы санал-чугула аар-берге уруктарынч айылды болдуруштуп болур ийик.

Барынч талазы күрүселерини киргени, Женева чөвүлел хураалынч ажылынын программазынын төлөвилелде хөнгөртөн халдаашкынны болдурбас талазы-биле хөмчөглеринч дугайында болган ол сорулга-биле кандыг-бир практиктиг бажынарнын кылыр дугайында айтырыг кирбей турарын Совет чазак сеткил харадаашкын-биле айтып турар. Барынч талазы күрүселер болза чөптө Варшава керезини киржикчилери күрүселерини шериг күчүзүн илердин ажылдарын күзөп турар-дыр деп болал тургустуну келер-дир. Бир эвес СССР болган чөвүлел хураала киржин турар ол экилекчилери ша-ла мунтаалдыр хөдөлүп турар бээр болза, ол таварылга чөвүлел хураалынч ажылы күрүселер аразынага дайы-кайымына бүтүрүшкөн болган сенгилер чорукту карын күштелдеринге чедирер ийик.

Чоу дайынның айылыны бичелеринде практиктиг күрүселерини чедип алыр төздө Совет чазак бугу күнелишкисинерин салмырынага белек деп декларацияда медделген турар.

(СЭТА).

Төрөөн хоорайын чаагайжыдар дээш

Бистин областың төвү Кызыл хоорай чөптө өзүп турар эвес, харын чыл келген түдүк-на улам чаагайжып, сайырап турар. Асфальтлаан күдүмчүлөрүн, оруктарынч салып хоорайга көвүдөн. Кызылды чаагайжыдар ажылды чөптө чаагайжыдыга контролар чорудуп турар эвес, харын төрөөн хоорайын сайырап чугула керекте боттарынын эвеш эвес салымынынч чурта-чылдар кийрин турар.

Хоорайда Интернационална күдүмчүзүнагы дым тармагына чо чылдык февраль айда белеткеш, бир-ле дугуарына ботландырган. Дым мяхтарынч тарылгазын шын чорутканынын болган ажаалдамын өңи хандырганынын түнелинде дым мяхтарынч 90 хуузу өңи үнгөн. Шетиники болган Кызыл партияны күдүмчүлөрүнч аразынага 160 шеттеринч тарылгазын ам чорудуп турар.

Моон сонгаар Кызыл хоорайга кат-чимистиг мяхтарынч тарып өстүрүп болур. Чижэе, Шетиники күдүмчүзүнагы Сибирь аяго-нуң 10 муң сыптарынч чо чылды тарып олурткан, оларынч хөй нуруузу багай эвес үнгөн.

Чурукта: дым мяхтарынч шеттерин чаагайжыдыга контро-зынч ажылдыкчыларынч тарып олуртуп турар.

Сөзү болган фотозу В. Лутовтуу.

Ажыл-ишчи өг-бүлө

Өвүр районунч «Торгалы» колхозунда контролар чарыгалын өш Демжит ботунуң хулаагенин аяк-сеткилдиг күдөсүн турар.

Онаалдынч ажылы күдөсүнч шаан хос, чай үезинде тарал салында акылдан, шөлө, өмнөлдө черлерини, уруктар дөсөниинч сеп-тегенинч, чугайлашканынага киржин турар.

Өг-бүлениң эр ээзи өш Чамырчын колхоз бугуругенинч база-ла үр чыда акылдан, колхозтун чүдүк бритаданын учуртуп турар. Түдүк сөзүтү беш чыдарынч дугуруунага колхозтун дугуруулары 250 азыг чуртага бажынарнынч кылганар. Бо ажылга өш Чамырчын ботунуң эвеш эвес салымынынч кийринч турар.

Ажыл-ишчи өг-бүлениң кезигиңи чыл бүрдө эвеш эвес күш-хүннерин амылдан ап, бажың ишти-

ниң чаа-чаа өг-хөрсөклерин салып ап турарлар. Оларынч ийи өвөөл дөргө, чырык бажынында ак шы-ыларынч стодаларын. 5 демир өрүнүнч чорум-чыскаал ботулар таарыштыр салган. Колхозчу өг-бүлө картофель болган ногаа айылаан чылдын-на өстүрүп ап турар.

Колхозтун ажыл-агымын чыл келген түдүк быжыгып, колхозчуларынч орулгазын улам көвүдөп турар. Колхозчу Чамырчыннынч өг-бүлө-нч амылдан алган күш хүнүнчө бо чылдын база-ла биче эвес орулганы алыр.

Коммунист партиянынч болган Совет чазактын ала салын салымынынч ачындыла каш чыдарынч мурунда самлар өглерге чурттал чораш-кажарлар, ам ботуң чыргалды амдырал-биле чурттал ора-лар.

Т. ДАМБАЖЫН.

Колхозтун почталыону

Танды районунч «Совет Россия» колхозунун почталыону өш Дамбыт-оол ботунуң хулаагенин аяк-сеткилдиг күдөсүн турар. Эш Дамбыт-оол Артын-Узун болган Кызылда өтү-баран фермаларына, Кызыл-Ауыз стуртун чуртагалына, Кызыл-Ауыз

тун малчынарына чаа солунварын, чагаа, бижиктеринч ооздатпайн чедирин берип турар.

Почталыонун өңи ажылы колхозчулар үнелеп турарлар.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Аңчыларның негелделерин хандырап

Танды районунч белеткелдер контроларынынч директору өш Правченко анчыларнынч негелделерин база хөргелдерин чөптө хандырып турар. Шанган тайгаларына аңчылар турал кылдыр чөптө дөрт бажынарнынч бо чылдын туткан-да болза, ук бажынарнынч багай шы-нарны кылган.

Аңчыларнынч чугула хөргелээр чүүдери болур аш-чем айлаан

Аңчы А. СУМБА.

Суд залындан

Хулуган шийтөргөн

18 харлыг А. Д. Оращенко харылааның Бин-Хем район контроларынынч түдүкүнч амылдан турган, сентябрь 27-де К. Усиков, В. Дельченко олар-биле кыды Труновын № 2 чылайыкка экирттир арга-лаан. Ол, куудумчуа үнгеш, хоорайнын аш-чем магазининч чамыга турган «чүргө дузалачынын» чик автономиязынын кабинетинега болу олурткан, ол автомашынаны Туран хоорайдан 18 километр ирак чөргө кайы-хаман чөккө Дүрген маалыктап, ону чөргө тире кезең, а боту кем-буруузуң чажы-рар сорулга-биле чөргө чамынынч күткөз, хоорай иштинче күше кылган кирип келген.

Районунч улус суду Оращенко хуң хөргөн көргөп, ону 3 чүдө-нч костагалын кылып шийткен. Күрү-нч өчүтүзү хулуганынч чедирген 2100 рубль түнүт бога-ралын оң хөргөнгинден төлөтти-рини суд шийттиркен.

И. ПЕТУХОВ.

КИНО

„Херэженниң салым-хуузу“

1905 чылдың революцияны бугу чуртту, хаан чазакты сирлези салган болган оң чалгыч чүгө Россиянынч үлестүрүг төп хоорайларыга эвес, харын каанынч Россиянынч колонияны турган улустарга күштүг салдарын чедирген. Ичча-гаш хаан чазакка, капиталисттиг бугу-чурумга удуу ажылчыларынч болган тарачыларынч чепсектиг тур-ра-халышкынарны чер болганга кыныгы үнүлөп турар.

«Грузья фильм» киностудиянынч үндүргени «Херэженниң салым-хуузу» деп кинода 1905 чылдың шуурган деп ол болушкунарынч Грузияга болуп турган чамдык кезектерин көргүзүп турар. Кинонунч атегинде «1905 чыл» деп улуг кылдыр бижип каан өстөр көстүп кел-лар. Мыда болушкунар ол кылдыр-биле ханы хообапкан.

Револючу политиктиг хөрек кылган револючу Зураб Гургендизе Сибирь шөлөгөжинден дөсүн үнгеш, Закавказье чөдө бөргөш, каргыс шагдааларга база катан туттурган болган ону байысаар дөш каро-бажында өккөл чорда он өвүр калар арга-биле каргыс шагдааларга шөгөл бээрде ол база катан дөш-төтөр. Хоорайга олар ону сүрүп турда хоорайда Ахатнели дөш ноор-нч бажыныч чаштынынч кире бээр. Иччан ол бажына чүгө ноор-нч үрүү Кето турар болган ону ол удуу өрөзунге чажырылтар. Ичча-гаш Зурабтынч сүрүп чораш шагдаалар ол бажынынч чүгү-даа ар-тырбайн үжөп, чиндирин оралды-жыр. Кетонуң удуу өрөзунге бө-дүктү баштап чораш ромтистер Климашвили чедип келген, Зурабтынч карааның ужу-биле аскерип каар. Кето база аажок көргө бээр.

Иччаложок Климашвили база аайын тыппайн турар. Чүгө дөргө бажың болза, казыгурган ноор-нч бажың болу бээр. Иччанга ар ромтистер чангыс өсө-даа чугу-гаалавайн өдөрттөп алган экиле-рини үндүр команданың чораштар. Кара бажында чаштынып дөсөң кижиге оң дөбөң бажынынч бир чылдааны Кетого бакылаан сет-килин көргүзөр бөдөө болган чүгү-даа, кааның-даа өргө үнелг чүд-дөп кылып турар оң-биле Иччаложок Кето, ол ботун догу-ган адымга каргыс шагдаа на-чалынгини көр-даа көнүч чөв.

Сибирь шөлөгөжинден дөсүн үнгеш Зураб он соонда тус черинч револючуларынча ужуражын, мыда болуп турар болушкунар-биле та-ныжар. Кето чорту револючулар-биле чок харылааның апар. Ичча-гаш ол баштай ужурашканын көргүч чок револючу Зураб биле кады чурттаар, демисекар күзөл оон чү-рөөн туда бээр. Олар ажыл хөргө-дө, амы-хуу-даа талазы-биле Ур-гүдүч ужуражыр алалар.

Хоорайда ажылчыларынч ол үе-лери револютул девиациялар РСДРП-нинч Билдиси организацияны учуртуп, оларын револютул деми-селдерге кылтырган хуудустарын чажыт типографияга парлааш, тара-дып турар.

1905 чылдың революциянынч дугайында хоорайга камаан чок чам-дык өг-бүлелерге белин аяны-бүрү кылдыр чугулаажып турар. Ол дугайын казыгуур салган Ахатнели ноор-нч өг-бүлениң ботулаан маргылдаалардан көр бис. Өг-бүлө-нинч урууларынынч үзөл-бодалы аң-гы-ангы, өң улуг огуу чүгү-даа оварып билбес аргагы, оон бичең чайгылач соодалыст, а Никө деп

олу-биле Кетонуң бугу револючу-лар.

Кетонуң ала-нези болган улуг амгы ону ромтистер Климашвили-биле каай болуура сүмелеп, кыры-най албадан турар. Кето биле өң аказы Никө олар ол каргыс шагдаа на-чалынгини көр-даа көнүч чөв. Уддаанда револютул тур-ка-лышкыныга кирешкен дөш Нико-ну болган чамдык өртү бажы-нап каар. Иччаложок оларынч ка-галалар улуг хуу Кетонуң үдүтте оонажыр. Бир эвес Климашвилиге Кето каай болур болза, оң амы-ны кара бажында хөстаар. Ичча-гаш он ала-нези уруун бажы албадан турган, ромтистерге каай кылдыр бериптер. Оң соонда ажыл-чыларынч амыл соодалышкын-нынч, негелделеринч көргүч де-виден хааның чазактынч тус чөдө-рге чажыргаш Никону болган оң өвүнч хоругдаашкындан хөстап үндүрер.

Кетонуң Климашвили-биле өг-бү-лө кылып каага-даа ол Зураб биле харылааның үзөлөн болган чажыт револючу өш-өвүргө дузалашкы-наан турар.

Климашвили ону билеп турар болган харын ол бугуңу ботунуң чоралачы ажылынага ажыкты кылдыр ажылгаарынч оралдыжыр. Ол Кетонуң бажың бугуңа истеп, ка-нап бөүр-дүлө шивашкынч түгү-зүп кага дуруула чөк хөргөш бичин дузалашка чөргө киргелге кылдыр ботлош, шивашкынге кыл-дыг даалганы берип каар. Ол ийи-шкени оң бажың бугуңу хайла-рал чораш чажыт типографиянынч турар черин, револючуларынч ужуражыр шактарын билеп алыр.

Климашвилининч ол типографи-ны чок кылыр дугайында тодаргай планын киргеп алеттеп бижиле Кето бир дүне бажыныга олура таварыла боон тып алыр. Оон соонда анаа азынч бажыңг хө-вир чөв, ийи арынның каргыс дер-лин чорту улам-на тодаргай бил-дир бээр. Иччанга оң соонда анык хөргөш мях рин Зурабтынч болган оң өштерин камагалары бажымы-биле шийтирер алыр.

Ол бугуңу дугайын өөргөтө лынавалар дөш чорут деп турда бичиңдөөн ону азы үндүрбей бээр. Ол сөргөш азынчында Климашвилининч Кето боозалар, Кетону демтиз аар балыглар. Иччаложок өрөс-дидим Кето болу-нч амы-тыннынч сөөлүзүгө чедип чораш, револючуларынч амылдан турган хоорай кыды-на бичин бажында чажыт типо-графияга чедип келген, өөргөчө бугу байдалды дынадыр.

Револючуларынч чажыт ита-вын, типографиянынч чок кылыр дөш бөүк каргыс шагдаалар чедип көзөгө олар шагда оон чорупкан болур. Улугстү хөстагалын, аас-кежи дөш демисекар турган өрөс-дидим демисекар дөш анык хөргөш Кето ботунуң амы-тыннч ыччаар бээр.

Кинога кирешкен артистер ол үедеге болушкунарынч дына амы-дырагыч кылдыр ойнап көргөскөн-нөр. Иччаложок анык хөргөш Кето-нунч ролян артист Л. Элиава, өрөс-дидим револючу Зурабтынч ролян артист Я. Трипольский олар тер-гини өңи ойнаанын көргүчтер сет-ки ханышкынынч көрүп турар-лар.

Ш. САЛЧАК.

Редакторунч ораалачыны Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Туберкулёзтан аараан кижиниң хүн чурumu

Аарыг кижини чүгө чангыс кандыг-бир эм-биле экирттип ап болур деп болал болбас. Эм чүгө шын хүн чурumu, доктаамал чөмөнчө, арыг-шевер дүрүмдериниң күдөсүндө бар турда болуун салдарын чедирин болур. Туберкулёз аарыг кижиге чөмөнчө-лөгөн көрүм-чурумун салгыры көнүчү чугула. Хүдө 3—5 катап, аргагы болза, доктаамал шактарда чөмөнчөр. Ам ижин-биле амылдан болбас. Витамин-нери аяк чөм эржекте чугула. Олар каагуста, помидорда, морковта болган өсө-даа чаа нооаларда бар. Олар ыт-кадыктынч хандынында, кара-кытта, чаа адынгын чамистерде, кара хабете, сливаа чүдө база үей. Ус хүдө 100—120 грамм негеттерин. Усту анык өрттир чиги хөргөлгө. Туберкулёз аарыглыг кижиге үнелг амнига чүгү болукар болур. Олар аржыда, сүтте, зытте, балыкта болган дагаа чургуларынч бар. Аарыг кижини орунга чыдар үедө алаа хөй чөмни амылгыч улугөдөттарын чигрин, хабетти, картофельди хөй бербес хөрек.

Азаар — чөмөнчөгөдөн тудак чөв улуг ужу-дуу-ламы. Бажын иштинч үргүчү салгынавалар хөрек. Уениң чамынынч аарыг кижини аргаар өрттирер, алгарынч айлы-биле кеттирер ужурулуг, чүгө дөргө, соонка алыры туберкулёз аарыглыг кижиге амыл-ды.

Туберкулёз аарыглыг кижиниң ажылы үе-хөмчөлдүг болур ужурулуг, ол могой-шылап болбас. Дүне өңи удууру көнүч чугула. Чамдык таварыгаларда хүдөчө немедде дийштаныла хөрек.

Азаар — чөмөнчөгөдөн тудак чөв улуг ужу-дуу-ламы. Бажын иштинч үргүчү салгынавалар хөрек. Уениң чамынынч аарыг кижини аргаар өрттирер, алгарынч айлы-биле кеттирер ужурулуг, чүгө дөргө, соонка алыры туберкулёз аарыглыг кижиге амыл-ды.

Туберкулёз аарыглыг кижиниң ажылы үе-хөмчөлдүг болур ужурулуг, ол могой-шылап болбас. Дүне өңи удууру көнүч чугула. Чамдык таварыгаларда хүдөчө немедде дийштаныла хөрек.

Туберкулёз аарыглыг кижиниң ажылы үе-хөмчөлдүг болур ужурулуг, ол могой-шылап болбас. Дүне өңи удууру көнүч чугула. Чамдык таварыгаларда хүдөчө немедде дийштаныла хөрек.